

УДК 811.161.2:81.37

С.О. ВЕРБИЧ, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ОНІМНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ВНУТРІШНЬО- ТА ПОЗАМОВНІ ЧИННИКИ СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті схарактеризовано внутрішньо- та позамовні чинники, які впливають на стабільність онімного простору української мови. Серед внутрішньомовних — творення певної власної назви за притаманною їй дериваційною моделлю; відповідність того чи того оніма сформованій мовній нормі. З-поміж позамовних — рівень духовної і політичної культури суспільства та його національної свідомості. З'ясовано, що такий вплив найбільшою мірою позначається на двох класах онімної лексики — антропонімах і топонімах, а також на відтопонімних дериватах — назвах жителів відповідного поселення (катойконімах) і похідних прикметниках (ад'ектонімах). Наголошено на обов'язковості в сучасному українському офіційному мовленні трикомпонентної антропонімної формули (ім'я, по батькові, прізвище); усуненні варіантності у відмінюванні українських прізвищ чол. роду з присвійним суфіксом **-ів**. Аргументовано думку, що основним засобом творення катойконімів в українській мові є суфікси **-ц(-і)** (мн.), **-ець, -к(-а)** (одн.). Порушено актуальну проблему усталення дериваційних моделей ад'ектонімів та їх унормування. Зроблено висновок, що її розв'язанню сприятиме уважне вивчення історичних закономірностей творення і вживання ад'ектонімів в українській мові, а також урахування тривалої місцевої традиції, підтвердженої історичними фактами. Проаналізовано деструктивний вплив на український ойконімний простір численних невмотивованих ідеологічних перейменувань радянської доби, а також штучних утворень із російськомовною структурою, акцентовано на потребі очищення вітчизняного ойконімікону та урбанонімікону від таких назв.

Ключові слова: ад'ектоніми, антропоніми, катойконіми, ойконіми, онімний простір, урбаноніми, штучні назви (перейменування).

Цитування: Вербіч С.О. (2025). Онімний простір сучасної української мови: внутрішньо- та позамовні чинники стабільного функціонування. *Українська мова*, 2 (94), 94—105.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Як відомо, у кожній мові, крім загальних, функціонують і власні назви, які формують її онімний простір — сукупність усіх власних назв, уживаних у конкретний історичний період для найменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів (Бучко, 2012, с. 136). Онімний простір сучасної української мови представлений різними класами власних назв¹, відмінних за своїм походженням, формальною структурою та функціональними особливостями. Кожен із цих аспектів важливий і становить окремий предмет дослідження. Незалежно від того, який клас онімної лексики обрано для наукового вивчення, дослідника завжди цікавлять фактори, що, з одного боку, сприяють стабільному функціонуванню певних онімів, а з іншого, — порушують цю стабільність.

Мета пропонованої статті — з'ясувати, як на стабільність сучасного українського онімікону впливають внутрішньо- та позамовні чинники, схарактеризувати цей вплив на різні класи власних назв. Щоб досягти поставленої мети, потрібно передусім визначити ці чинники. До внутрішньомовних, тобто тих, які зумовлені дією правил і тенденцій самої мови, у сфері онімної лексики зараховуємо такі: творення певної власної назви за властивою їй дериваційною моделлю; відповідність того чи того оніма сформованій мовній нормі. А серед позамовних факторів на функціонування власних назв значною мірою впливає рівень духовної і політичної культури суспільства та його національної свідомості.

З'ясуємо спершу, як на стабільність сучасного українського онімікону впливають внутрішньомовні чинники. Порушуючи проблему деривації власних назв, розуміємо насамперед їх відповідність певній дериваційній моделі. Зокрема, у сфері власних особових назв цю відповідність найкраще демонструють прізвища, серед яких наявні різні суфіксальні типи, напр.: 1) з патронімічним формантом **-енко**: *Василенко, Дмитренко, Шевченко*; 2) з патронімічними суфіксами **-ич**, **-ович**, **-евич**: *Горпинич, Костич; Курилович; Гриневич*; 3) із присвійним суфіксом **-ів**: *Ільків, Стеців, Яцків*; 4) з патронімічним суфіксом **-ук** / **-юк**: *Антонюк, Климчук, Романчук* та деякі інші типи. Серед власних географічних назв таку відповідність найкраще ілюструють ойконіми, напр.: 1) деривати з архаїчним індивідуально-присвійним суфіксом ***-їь**: *Володимир < Володимґрь, Володимирь, Ізяслав < Ізяславль*; 2) утворення з присвійним суфіксом **-ів** (< **-ев**, **-ов**): *Львів, Коростишів, Чернігів*; 3) утворення з присвійним суфіксом **-ин**: *Козятин, Милятин*; 4) плюральні деривати з формантами **-ичі** / **-овичі**, мотивовані патронімами на **-ич**: *Будятичі, Годомичі, Радовичі*; 5) деривати з формантами **-ів-ці**, **-ин-ці**, мотивовані груповими назвами мешканців: *Букачівці, Ярмолинці*; 6) утворення з присвійним суфіксом **-ів-к-(-а)** [< **-ев-к-(-а)**, **-ов-к-(-а)**]: *Лукашівка, Мар'янівка*

¹ Цю статтю написано на основі доповіді, виголошеної на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України. Її присвячено аналізу внутрішньо- та позамовних чинників, які впливають на стабільність онімного простору української мови. До статті додано відгуки Є.А. Карпіловської та І.В. Єфименко, що допоможуть читачеві об'єктивно оцінити запропоноване розв'язання дискусійних наукових проблем сучасного українського мовознавства.

та деякі інші типи. Зазначені словотвірні моделі антропонімів і топонімів сформувались історично й функціонують у сучасному українському онімному просторі, не порушуючи його стабільності з огляду на свою органічність. Таку відповідність дериваційної структури їхній сучасній формі демонструють передусім антропоніми (прізвища) і топоніми (власні назви поселень), що утворювалися закономірно. Утім у сучасному онімному просторі української мови наявні дві групи відтопонімних назв, словотвірні моделі яких не завжди відповідають історично сформованій дериваційній нормі. Це катойконіми, або назви жителів, та ад'єктоніми, або відтопонімні прикметники. Проаналізуємо цю проблему докладніше.

Увагу дослідників неодноразово привертала різні словотвірні форми назв жителів, похідні від того самого ойконіма, представлені в сучасному українськомовному вжитку, напр.: *полтавці* і *полтавчани*, *уманці* й *уманчани*, *черкаси* та *черкашани*. Закономірно постає запитання: які із цих форм правильні? Адже, відповідно до правил катойконімної деривації і граматичних норм української мови, має бути певна усталена форма такого деривата. Відомо, що в українській мові назви мешканців утворюємо від основи того чи того ойконіма за допомогою суфіксів **-ан-(-и)**, **-ц-(-і)** у формі множини й **-ан-ин**, **-ан-к-(-а)** та **-ець**, **-к-(-а)** у формі однини (Горпинич, 2003, с. 14). Проте основним засобом творення катойконімів в українській мові є якраз суфікси **-ц-(-і)** (мн.), **-ець**, **-к-(-а)** (одн.), що підтверджують історичні пам'ятки, напр.: *львовиць*, 1352 р. (ССУМ I, 561), *богуславець*, 1649 р., *коломьєць*, 1609 р. (СУМ XVI—XVII 2, с. 151; 14, с. 195). Пор. також численні відкатойконімні прізвища на зразок *Лубенець*, *Полтавець*, *Уманець* (Ірклієвський, с. 436, 589, 744) та ін. З огляду на це з-поміж наведених вище варіантів назв мешканців нормативними мають бути *полтавці* (одн. — *полтавець*, *полтавка*), *уманці* (одн. — *уманець*, *уманка*), *черкаси* (одн. — *черкасець*, *черкаска*). У деяких випадках, однак, можливе функціонування паралельних катойконімних форм із суфіксами **-ц-(-і)** [**-ець**, **-к-(-а)**] і **-ан-(-и)** / **-ян-(-и)** [**-ан-ин**, **-ан-к-(-а)**] / **-ян-ин**, **-ян-к-(-а)**], як-от: *львівці* та *львів'яни*, *тернопільці* й *тернополяни*, *харківці* та *харків'яни*, але тільки *вінничани*, *лучани*; *миргородці*, *радехівці*. До речі, такий паралелізм засвідчують і пам'ятки української мови, напр.: *браславець*, *браславець* 'мешканець Брацлава або виходець із нього' (1541, 1567 рр.) і *брасловланинь* 'брацлавець' (1541 р.) (СУМ XVI—XVII 3, с. 51).

Проблема усталення дериваційних моделей ад'єктонімів та їх унормування не нова. Її час від часу порушують фахівці, що свідчить про неврегульованість цього питання і сьогодні (Чучка, 1964, с. 39—44; Горпинич, 2012, с. 109—127; Шульгач, 2001, с. 166—180; Єфименко, 2023, с. 75—77). Яскрава ілюстрація такого стану — функціонування в сучасному українськомовному просторі паралельних форм прикметників, похідних від того самого ойконіма, напр.: *корсунський* і *корсунецький* < *Корсунці* (Одеськ. обл.), *обідненський* і *ободянський* < *Обідне* (Вінницьк. обл.), *раковецький* і *раківський* < *Раковець* (Закарпатськ. обл.) та ін. Варіантність, зрозуміло, не сприяє стабільності відтопонімних утворень як у теоретичному аспекті, так і на практиці (Чучка, 1964, с. 39—40). Свого часу П.П. Чучка зазначав, що основ-

ними причинами такої ситуації є не так складність самих закономірностей творення ад'єктонімів, як ненадійність фактичних матеріалів, «на які спираються упорядники української географічної номенклатури, а нерідко просто небажання останніх рахуватися з живими фактами» (там само). Твердження Павла Павловича, на мою думку, не зовсім об'єктивне, адже українська мова в процесі свого історичного розвитку вже виробила відповідні ад'єктонімні моделі. Пор., наприклад, *коритенський* (1575 р.) < *Коритно* (Ровенськ. обл.), *гулевецький* (1608 р.) < *Гулівці* (Хмельницьк. обл.) (Бабкіна та ін., 2003, с. 114, 155), *бережецький* (1616 р.) < *Бережці* (Тернопільськ. обл.) (Левицький, 1912, с. 13), *п'ятецький* (XVI—XVII ст.) < *П'ятка* (Житомирськ. обл.) (Литвинчук, 2007, с. 181), *ободенський* (1581 р.) < *Обідне* (Вінницьк. обл.) (Крикун, Піддубняк, 2008, с. 281) та ін. Наведені ад'єктоніми закономірні з погляду морфологічних і словотвірних норм української мови й органічні в ужитку. Важливо, проте, зауважити: нерідко на форму прикметника, похідного від певного ойконіма, впливає місцева традиція, що, до речі, підтверджують й історичні джерела. Це стосується передусім ад'єктонімів, похідних від назв нп із формантами **-ів-ці** (< **-ов-ци**), **-ин-ці** (< **-ин-ци**). Пор., наприклад, прикметники *вовківський* (*волковская*, 1578 р.) < *Вовківці* (Яшук, 2018, с. 617), *данілківський* (*данилковские*, XVI ст.) < *Данілківці* (Вінницьк. обл.) (Крикун, Піддубняк, 2008, с. 649); *жизниківський* (*жизниковский*, 1578 р.) < *Жизниківці* (Яшук, 2018, с. 57), *ярмолинський* (*ярмолинские*, 1538 р.) < *Ярмолинці*, *коричинський* (*каричинские*, 1538 р.) < *Коричинці* (Хмельницьк. обл.) (АЮЗР VIII/1, с. 75). Від цих ойконімів закономірно утворювати такі ад'єктоніми: *вовковецький*, *данилковецький*, *жизниковецький*, *коричинецький*, *ярмолинецький*. Однак у місцевому традиційному вживанні закріпилися форми з усіченим формантом **-ці**. Отже, розв'язати складну проблему внормування відтопонімних прикметників і усталення їхніх дериваційних моделей допоможе уважне вивчення історичних закономірностей творення і вживання ад'єктонімів в українській мові, а також урахування тривалої місцевої традиції, підтвердженої історичними фактами. Після цього можна буде випрацювати відповідні фахові рекомендації. Водночас зауважимо, що від деяких ойконімів, здебільшого сучасних, складно утворити прикметники із суфіксом **-ськ-**, наприклад від *Щастя* (місто на Луганщині), *Заздрість* (село на Тернопільщині). Від цих назв пропонують деривати *щастинський* і *заздрівський*, які, утім, не зовсім відповідають засадам українського словотвору відтопонімних прикметників. З огляду на це, можливо, у таких складних випадках варто допускати описові конструкції на зразок *громада міста Щастя*, *громада села Заздрість*.

Як уже було зазначено, на стабільне функціонування українського онімного простору загалом і окремих його складників впливає значною мірою невпорядкованість уживання деяких власних назв, передусім антропонімів і топонімів. Це актуалізує потребу вдосконалення норм сучасної української літературної мови у сфері власних назв. Ідеться, зокрема, про обов'язковість / необов'язковість у сучасному українському офіційному мовленні трикомпонентної антропонімної формули (ім'я, по батькові, прізвище), усунення

варіантності у відмінюванні українських прізвищ чол. роду з присвійним суфіксом **-ів** тощо. Схарактеризуємо ці проблеми докладніше.

Як відомо, кожна власна особова назва, як, зрештою, і кожне слово в мові, містить певну інформацію, належить до сформованої мовної системи й утворена за її законами. Традиційно українці визначають особу, крім імені та прізвища, також за ім'ям по батькові. Ім'я по батькові — це найменування людини, утворене від офіційного імені батька за допомогою спеціальних суфіксів, що виконує важливу ідентифікаційну функцію. Крім цього, воно вказує на власну назву батька; акумулює відомості про родину, до якої належить особа (назви-патроніми; Kowalik-Kaleta, 2007, s. 67); виконує етикетну функцію. Усталенню імені по батькові як обов'язкового компонента офіційного найменування передувала тривала еволюція системи називання особи в українців, що ґрунтується на давніх літературних, писемних та усних традиціях.

Сучасні імена по батькові засвідчують зв'язок із давніми патронімами, тобто особовими назвами, утвореними від імені батька. Важливо зауважити, що в усіх літописних давньоукраїнських (давньоруських) пам'ятках Х—ХІІІ ст., як-от «Повість минулих (временних) літ», «Слово о полку Ігоревім», графіті Софії Київської та ін., назви із суфіксами **-ич**, **-ович** / **-евич**, тобто патроніми, переважають над усіма іншими власними особовими йменуваннями (Пахомова, 2019, с. 49).

Давній звичай називати людину по батькові побутує і в наступні історичні періоди. Зокрема, дослідження староукраїнських пам'яток ХІV—ХVІ ст., які не входили до сфери впливу так званої Московської Русі, підтверджує, що патроніми із суфіксами **-ич**, **-ович** / **-евич** наявні в складі або двокомпонентного найменування (особове ім'я + патронім), або трикомпонентного (особове ім'я + по батькові + прізвище / прізвищева назва): *Андрейко Івашкевич*, *Іванко Юрикович*; *Шульга Степанович* *Лучник*, *Іван Томілович* *прозвищем Трьль* (Керста, 1975, с. 96; Пахомова, 2018, с. 20; Фаріон, 2021, с. 157). Отже, сучасні імена по батькові в українській мові пройшли тривалий шлях розвитку і як окремий клас української офіційної системи найменувань особи остаточно закріпилися в національному іменникові. З огляду на це важливо розуміти, що ім'я по батькові в складі офіційної форми йменування українців — це не наслідок російськомовного впливу, а результат еволюції власне української антропонімної системи від давньоукраїнського до сучасного стану. Зважаючи на викладене, ім'я по батькові в антропонімній формулі українців можна вважати органічним складником національного іменника й рекомендувати його як обов'язковий компонент в офіційному називанні особи.

Обов'язковим складником для найменування особи є також прізвище. Українські прізвища з погляду морфологічної характеристики належать до іменникового або прикметникового типу. З-поміж другого різновиду більшість дериватів — присвійні прикметники із суфіксами **-ів**, **-ин**. На особливу увагу в сучасному українськомовному вжитку заслуговують прізвища чол. роду з присвійним формантом **-ів** (< **-ев**, **-ов**) на зразок *Ковалів*, *Проконів*, *Кирчів*. У чинному українському правописі як нормативні запропоновано

два варіанти відмінювання таких прізвищ: *Ковалева / Коваліва, Ковалеву / Коваліву, Ковалевим / Ковалівим...*; *Проконова / Прокопіва, Прокопову / Прокопіву, Прокоповим / Прокопівим...*; *Кирчева / Кирчіва, Кирчеву / Кирчієву, Кирчевим / Кирчієвим...* (УП, с. 168—169). Вітчизняні засоби масової інформації часто надають перевагу саме другому варіантові. Однак, відповідно до фонетики і морфології української мови, закономірний саме перший варіант, у якому *і* в закритому складі чергується з *о* або *е* у відкритому (залежно від характеру кінцевого приголосного — твердого, м'якого, шиплячого — основи твірного імені). Саме ці відмінкові форми зазначених прізвищ треба вважати нормативними, закріпивши їх у новій редакції українського правопису. На це свого часу вже звертав увагу відомий український антропоніміст Ю.К. Редько: «Від прізвищ типу *Михайлів, Андрійв, Гриців* іноді творять хибні форми непрямих відмінків: *Михайліва, Михайлівим, Андріїва, Андрійвим, Гриціва, Грицівим* тощо. Такі форми є спотворенням, і проти них треба боротися...» (Редько, 1968, с. 53).

У сучасному онімному просторі української мови, крім власних особових назв, важливе місце посідають власні назви поселень — сіл, селищ, міст і містечок, що цілком закономірно, адже людина мешкає в певному населеному пункті й часто звертає свою увагу на ойконіми — їх походження, уживання, правопис тощо. Тому увага кожного суспільства до ойконімів не послаблювалася в різні часи, особливо в періоди недержавного існування певної нації. З відносно недавньої історії України дізнаємося про намагання будь-якого окупаційного режиму впливати на свідомість її громадян через перейменування на свій лад назв поселень. Як слушно зазначала О.В. Шульган, «незважаючи на те які держави — на заході чи на сході — створювали геополітичні плани на територію нашої землі, вагомим культурного впливу зазнавала все-таки мова, у тому числі й адміністративно-територіальний устрій держави, що складається з великої кількості населених пунктів...» (Шульган, 2017, с. 50). Тривала бездержавність України спричинилася до закріплення в онімному просторі української мови значної кількості непригамних їй назв (Лучик, 2002, с. 276) як щодо змісту, так і форми. Ці штучні перейменування вважаємо тими позамовними чинниками, які найбільшою мірою трансформували онімну систему української мови, порушивши її стабільність, що спостерігаємо в різних регіонах України. Так, свого часу на теренах Закарпаття і Чернівецьчини угорська і румунська влада здійснювала свідому політику мадяризації та румунізації місцевого населення, зокрема стосовно ойконімії (Гнатюк, 1898, с. 43—45; Карпенко, 1963, с. 163, 167; Редька, Лопуляк, 2007, с. 64; Чорний, Мандзяк, 2014, с. 248; Добош, 2020, с. 320—321; Славець, 2021, с. 20; Кордуба, 2023, с. 23—24). Утім особливо масштабними були зміни українського ойконімікону в радянській Україні, де впродовж 20—60-х років ХХ ст. тодішня влада провела кілька кампаній із перейменування назв населених пунктів. Зауважимо, що зміні з ідеологічних мотивів підлягали навіть назви поселень із кількасотлітньою історією. Часто перейменовували ойконіми, пов'язані із церковними традиціями (*Покровське*), так звані «немилозвучні» назви (*Свинохи, Теляче*), а також ті, що мали

польськомовні твірні основи (наприклад, *Яневичі, Янів, Янівка*) чи виникли на ґрунті неслов'янських мов, наприклад тюркських або німецької. Наслідком такої політики, крім зміни багатьох історичних ойконімів, стала поява значної кількості однотипних штучних назв на зразок *Жовтнєве, Ленінське, Первомайськ*, які повторювалися майже в кожному районі чи області тодішньої України (Лучик, 2002, с. 276). Лише в перші повоєнні роки в УРСР було перейменовано близько 4 тисяч поселень. З'явилися новотвори, що не спиралися на місцеву традицію і не відповідали засадам українського топонімотворення, напр.: *Агрономічне* (колишнє *Вишня*), *Веселівка* (колишнє *Кривий Ташилик*), *Дружнє* (колишнє *Овечаче*) на Вінниччині; *Червоний* (колишнє *Хорсо*), *Жукове* (колишнє *Чернелів-Мазовецький*) на Тернопільщині; *Абрикосівка* (колишнє *Безносківці*), *Жовтнєве* (колишнє *Ворошилівка*), *Радянське* (колишнє *Янчинці*) на Хмельниччині; *Ключівка* (колишні *Ізвори*), *Коритне* (колишнє *Вилавче*), *Іванківці* (колишнє *Янчилове*) на Чернівеччині. Нові назви, безперечно, не лише дестабілізували сформовану впродовж століть систему українського ойконімікону, але й стирали національну пам'ять, витворюючи з українців штучну спільноту — радянський народ. Тому закономірно, що в період національного пробудження українського суспільства наприкінці 80-х і на початку 90-х років XX ст. у низці регіонів України актуалізувалися процеси дерадянізації суспільно-культурного життя, які спонукали небайдужу громадськість повернути поселенням їхні історичні назви. Очищення вітчизняного ойконімікону від ідеологічних назв радянської доби тривало різними темпами впродовж наступних десятиліть становлення відновленої Української держави й не завершилося сьогодні.

Ойконімна система України позбувалася передусім назв, що були мотивовані іменами (псевдонімами) осіб, які обіймали керівні посади в компартії, центральних органах влади та управління СРСР, УРСР, працівників органів держбезпеки, а також назв, внутрішня форма яких відображала комуністичну ідеологію (Шульган, 2017, с. 159—160). Очищення ойконімікону України від радянських ідеологічних назв суттєво активізувалося після 2015 р. з набуттям чинності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» та після 2023 р., коли Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів». Однак вилучення з вітчизняної ойконімною системи накинених комуністичним режимом штучних ідеологічних назв іще не завершено, адже й сьогодні на топонімній карті України наявні, наприклад, населені пункти з ідеологічно-символічними назвами *Зоря* та *Червоне* (*Червоний*), які з'явилися в радянський період.

Інший чинник, який іззовні впливає на український ойконімікон, — наявність у його складі російськомовних назв поселень, що також деформують місцеву ойконімну систему. Це назви на зразок *Восход, Восточне, Желанне, Ізлучисте, Кирпичне, Питомник, Победа* та ін. Більшість таких назв постала в українському ойконіміконі після 1946 р., коли було перейменовано низку історичних назв поселень, які суперечили ідеологічним засадам

тодішньої влади. Ці ойконіми не відповідають принципам українського топонімотворення та порушують лексичні й орфографічні норми української мови, а отже, потребують заміни відповідно до чинного українського правопису (Вербич, 2019, с. 125).

Значну частину українського ойконімного простору становлять урбаноніми, або власні назви будь-якого об'єкта всередині міста — вулиці, площі, парку, скверу тощо. Вони формувалися в різні періоди історії того чи того населеного пункту. Тому урбаноніми, як слушно відзначають дослідники, — важливі свідки «пам'яті» міста (Загнітко, Кудрейко, 2012, с. 138). З огляду на таку властивість вони акумулюють цінну інформацію про минуле певного суспільства, зокрема про його етнічний склад, церковні традиції, спосіб життя мешканців тощо. Відповідно зазначені назви відіграють неабияку роль у формуванні національної самосвідомості жителів конкретного топопростору. Саме тому кожна окупаційна влада завжди намагалася перейменувати внутрішньоміські об'єкти згідно зі своїми ідеологічними засадами. Особливо багато чужих для українського духу назв вулиць, провулків, площ у різних містах, містечках і селищах України з'явилося в добу СРСР, що тривала майже 70 років. Якраз у цей період у міському просторі Києва постали урбаноніми *Волгоградська, Московська, Смоленська*, чимало вулиць було найменовано або перейменовано на честь осіб, які не мали жодного стосунку до столичного міста й України загалом (Мужилко, 2012, с. 7). Сьогодні, в умовах незалежної Української держави, і влада, й активна громадськість, спираючись на висновки експертів і дотримуючись курсу на декомунізацію суспільства й деколонізацію його топонімного простору, активно очищають його від таких назв, повертаючи, з одного боку, місцеві історичні урбаноніми, а з іншого, — надаючи нові назви, що пов'язані з українською історією, наукою, культурою, мистецтвом або ж на честь українських героїв, що віддали своє життя за волю нашої держави. Водночас, підтримуючи цей процес, важливо пам'ятати, що найменування вулиць, провулків, майданів, скверів — це ще й важливе питання культури мови. Тому вноrmування місцевого урбанонімікону потребує об'єднаних зусиль і влади, і громадських активістів, і краєзнавців, і, звичайно, лінгвістів.

Отже, на функціонуванні власних назв, насамперед антропонімів і топонімів та їхніх похідних, у різних сферах життя сучасного українського суспільства позначаються як внутрішньо-, так і позамовні чинники, які мають сприяти стабільності українського онімного простору, що виявляється в його відповідності засадам українського онімотворення, національному духу українського народу і, звісно, нормам чинного українського правопису. Такий підхід, побудований на співпраці відповідальних чиновників, національно свідомої громадськості, істориків, краєзнавців та лінгвістів, забезпечить український онімний простір від «різних негативних процесів, радикальних перетворень і стимулюватиме його розвиток відповідно до внутрішніх закономірностей еволюції онімної системи згідно з нормами сучасної української мови» (Вербич, 2014, с. 23).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АЮЗР — *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе* (ч. I—VIII). (1859—1914). Київ.

ССУМ — Гумецька Л.Л., Керницький І.М. (ред.). (1977—1978). *Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.* (т. I—II). Київ: Наукова думка.

СУМ XVI—XVII — Гринчишин Д., Чікало М., Войтів Г. (ред.). (1994—2022). *Словник української мови XVI — першої половини XVII століть* (вип. 1—18—). Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.

УП — *Український правопис*. (2019). Київ: Наукова думка.

ЛІТЕРАТУРА

Бабкіна В.Л., Полегайлов О.Г., Сергійчук Г.С. та ін. (упор.). (2003). *Історія Теофіпольщини. Історичний нарис та збірник документів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ* (т. 1: *Давні акти*). Хмельницький.

Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. (упоряд.). (2012). *Словник української ономастичної термінології*. Харків: Ранок-НТ.

Вербіч С.О. (2014). Трансформація українського онімного простору: внутрішньо- та позамовні чинники. *Мовознавство*, 2, 15—23.

Вербіч С.О. (2019). Сучасні ойконіми України з російськомовною структурою: нормативний аспект. *Записки з українського мовознавства*, 1 (26), 125—134.

Гнатюк В. (1898). *Das Volksleben der Ruthenen. Von Professor Alexander Barwiński* (Aus dem Werke “Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galizien”), 40, с. 376—440. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка* (т. XXVI, кн. VI, с. 43—45). Львів.

Горпинич В.О. (2003). *Слов'янська ад'єктонімія і катойконімія*. Дніпропетровськ: Пороги.

Горпинич В.О. (2012). Проблеми нормування відтопонімних прикметників. *Нариси з пропріальної та апелятивної словотвірної дериватології. Серія: Ономастика та апелятиви*, 37, 109—127. Дніпропетровськ.

Добош О. (2020). Зміна закарпатських населених пунктів із компактним проживанням угорців: спроба та результати відновлення історичних угорських найменувань у 1989—2000 роках. *Угорсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення* (с. 319—337). Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.

Єфименко І.В. (2023). Деякі зауваги до передавання власних назв в «Українському правописі» 2019 року. *Українська мова*, 3, 68—83. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.03.068>

Загнітко А., Кудрейко І. (2012). Національно-культурні пласти урбанонімно-ландшафтного простору: найменування вулиці. *Лінгвістичні студії*, 24, 138—142. Донецьк.

Карпенко Ю.О. (1963). Слов'яно-романські взаємини у буковинській топоніміці. *Славістичний збірник* (с. 158—170). Київ: Вид-во АН УРСР.

Керста Р.И. (1975). Некоторые вопросы украинской исторической антропонимии. *Доклады и сообщения Львовского отдела Географического общества УССР*, 5, 94—96. Львов.

Кордуба М. (2023). *Територія і населення України. Географічний і статистичний огляд = Le territoire et la population de l'Ukraine. Contribution géographique et statistique* (пер. з франц. Н. Наумової). Київ — Кам'янець-Подільський: Рута.

Крикун М., Піддубняк О. (упоряд.). (2008). *Документи Брацлавського воєводства 1566—1606 років*. Львів: Наукове товариство імені Шевченка.

Левицький В. (изд.). (1912). *Матеріали по історії Почаевської лаври* (т. 1). Почаєв.

Литвинчук Л.В. (2007). Відтопонімні прізвищеві назви Житомирщини XVI—XVII століть. *Студії з ономастики та етимології*. 2007 (с. 179—187). Київ.

- Лучик В.В. (2002). Політика і практика називання: 10.1. Стосунок до називання національних груп і меншин. *Ślowiańska onomastyka. Encyklopedia* (t. 1, s. 276—277). Warszawa — Kraków.
- Мужилко О. (упор.). (2012). *Вулиці Києва: історичні та нові назви* (вип. 3: 1990—2010 роки). Київ: Бужани.
- Пахомова С. (2018). Чи притаманне ім'я по батькові українцям? *Екзиль*, 6, 19—22.
- Пахомова С. (2019). *Онімійна номінація в діяхронії*. Пряшів.
- Редька Я., Лопуляк Л. (2007). Сліди слов'яно-романської взаємодії в ойконімії Буковини. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Слов'янська філологія*, 354—355, 62—66. Чернівці.
- Редько Ю.К. (1968). *Довідник українських прізвищ*. Київ: Радянська школа.
- Славець О.О. (2021). *З історії Студеного — села у лоні Греко-Католицької Церкви*. Ужгород: РІК-У.
- Фаріон І. (2021). Соціальні передумови динаміки функціонування прізвищевих моделей -ич, -ович (-евич) / -енко: діяхронічний аспект. На пошану Кирила Йосиповича Галаса (до 100-річчя з дня народження). *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія*, 1 (45), 456—462.
- Чорний О., Мандзяк О. (2014). *Не загубились села у віках: дослідження, знахідки, відкриття*. Чернівці: Друк Арт.
- Чучка П.П. (1964). Словотвір відтопонімних прикметників Закарпаття. *Тези доп. та повід. XVIII наук. конф. Ужгородського держ. ун-ту. Серія мовознавча* (Ужгород, травень 1964 р.) (с. 39—44).
- Шульган О.В. (2017). *Ойконімія України ХХ століття (еко- та соціолінгвістичні аспекти)* [дис. ... канд. філол. наук]. Тернопіль.
- Шульгач В.П. (2001). *Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник* (с. 166—180). Київ: Кий.
- Яшук Л.В. (упор.). (2018). *Кременецька земська книга 1578 року*. Кременець: Кременецько-Почаївський держ. іст.-архит. заповідник.
- Kowalik-Kaleta Z. (2007). *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII—XV wiek)*. T. I. Warszawa.

Статтю отримано 14.04.2025

REFERENCES

- Babkina, V.L., Polehailov, O.H., & Serhiichuk, H.S. et al. (Eds.). (2003). *History of Teofil-pol Region. Historical essay and collection of documents of the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv (Vol. 1: Ancient Acts)*. Khmelnytskyi (in Ukrainian).
- Buchko, D.H., & Tkachova, N.V. (Ed.). (2012). *Dictionary of Ukrainian onomastic terminology*. Kharkiv: Ranok-NT (in Ukrainian).
- Chorny, O., & Mandziak, O. (2014). *Villages not lost over the centuries: research, finds, discoveries*. Chernivtsi: Druk Art (in Ukrainian).
- Chuchka, P.P. (1964). Word formation from toponymic adjectives of Transcarpathia. *Theses and reports of the XVIII scientific conference of Uzhgorod State University. Linguistic series* (Uzhgorod, May 1964) (pp. 39—44). Uzhhorod (in Ukrainian).
- Dobosh, O. (2020). Change of Transcarpathian settlements with compact Hungarian residence: an attempt and results of the restoration of historical Hungarian names in 1989—2000. *Hungarian-Ukrainian borderland: ethnopolitical, linguistic and religious criteria of self-identification of the population* (pp. 319—337). Lviv: Instytut ukrainoznavstva imeni I. Krypiakevycha NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Farion, I. (2021). Social prerequisites for the dynamics of the functioning of surname models -ич, -ович (-евич) / -енко: a diachronic aspect. In honor of Kyrylo Iosypovych Galas (to the 100th anniversary of his birth). *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*, 1 (45), 456—462 (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V. (1898). *Das Volksleben der Ruthenen*. Von Professor Alexander Barwinskij (Aus dem Werke "Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Gali-

- zien”), 4o, pp. 376—440. *Notes of the Shevchenko Scientific Society* (Vol. XXVI, book VI, pp. 43—45). Lviv (in Germany).
- Horpynych, V.O. (2003). *Slavic adjectonymy and katoikonymy*. Dnipropetrovsk: Porohy (in Ukrainian).
- Horpynych, V.O. (2012). Problems of normalizing toponymic adjectives. *Gorpynych V.O. Essays on the proper and appellative word-formation derivation. Series: Onomastics and Appellatives*, 37, 109—127. Dnipropetrovsk (in Ukrainian).
- Karpenko, Yu.O. (1963). Slavic-Romance relations in Bukovina toponymy. *Slavic collection* (pp. 158—170). Kyiv: Vyd-vo AN URSR (in Ukrainian).
- Kersta, R.I. (1975). Some questions of Ukrainian historical anthroponyms. *Reports and communications of the Lviv department of the Geographical Society of the Ukrainian SSR*, 5, 94—97. Lviv (in Russian).
- Korduba, M. (2023). *Territory and population of Ukraine. Geographical and statistical overview = Le territoire et la population de l'Ukraine. Contribution géographique et statistique* (translated from French by N. Naumova). Kyiv — Kamianets-Podilskyi: Ruta (in Ukrainian).
- Kowalik-Kaleta, Z. (2007). *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII—XV wiek)*. T. I. Warszawa (in Polish).
- Krykun, M., & Piddubniak, O. (Ed.). (2008). *Documents of the Bratslav Voivodeship 1566—1606*. Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka (in Ukrainian).
- Levytskyi, V. (Ed.). (1912). *Materials on the history of the Pochaev Lavra* (Vol. 1). Pochaev (in Russian).
- Luchyk, V.V. (2002). Naming Policy and Practice: 10.1. Attitudes towards the naming of national groups and minorities. *Ślowiańska onomastyka. Encyklopedia* (t. 1, s. 267—277). Warszawa — Kraków (in Ukrainian).
- Lytvynchuk, L.V. (2007). Toponymic surnames of the Zhytomyr region of the 16th—17th centuries. *Studies in onomastics and etymology*. 2007 (pp. 179—187). Kyiv (in Ukrainian).
- Muzhylko, O. (Ed.). (2012). *Streets of Kyiv: Historical and New Names* (Iss. 3: 1990—2010). Kyiv: Buzhany (in Ukrainian).
- Pakhomova, S. (2018). Is a patronymic unique to Ukrainians? *Exile*, 6, 19—22 (in Ukrainian).
- Pakhomova, S. (2019). *Onymous nomination in diachrony*. Priashiv (in Ukrainian).
- Redko, Yu.K. (1968). *Directory of Ukrainian surnames*. Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Redkva, Ya., & Lopuliak, L. (2007). Traces of Slavic-Romance interaction in the oikonomy of Bukovina. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Slavic Philology*, 354—355, 62—66. Chernivtsi (in Ukrainian).
- Shulhach, V.P. (2001). *Oikonymy of Volhynia: Etymological Dictionary-Reference* (pp. 166—180). Kyiv: Kyi (in Ukrainian).
- Shulhan, O.V. (2017). *Oikonymy of Ukraine in the 20th century (eco- and sociolinguistic aspects)* [Diss. ... Candidate of Philological Sciences]. Ternopil (in Ukrainian).
- Slavets, O.(o.) (2021). *From the history of Studeny — a village within the fold of the Greek Catholic Church*. Uzhhorod: RIK-U (in Ukrainian).
- Verbych, S.O. (2014). Transformation of the Ukrainian onymous space: intra- and extra-linguistic factors. *Movoznavstvo*, 2, 15—23 (in Ukrainian).
- Verbych, S.O. (2019). Modern Ukrainian oikonyms with a Russian-language structure: a normative aspect. *Notes on Ukrainian Linguistics*, 1 (26), 125—134 (in Ukrainian).
- Yashchuk, L.V. (Ed.). (2018). *Kremenets Zemstvo book of 1578*. Kremenets: Kremenetsko-Pochaivskyi derzh. ist.-arkhit. zapovidnyk (in Ukrainian).
- Yefymenko, I.V. (2023). Some remarks on the transfer of proper names in “Ukrainian spelling” of 2019. *Ukrainian language*, 3, 68—83. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.03.068> (in Ukrainian).
- Zahnitko, A. (Ed.), & Kudreiko, I. (2012). National and cultural layers of urban-landscape space: street names. *Linguistic studies*, 24, 138—142. Donetsk (in Ukrainian).

Received 14.04.2025

Sviatoslav Verbych, Doctor of Sciences in Philology, Senior Researcher in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ONYMICAL SPACE OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE: INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS OF STABLE FUNCTIONING

The article describes intra- and extra-linguistic factors that influence the stability of the onymic space of the Ukrainian language. Intra-linguistic factors are the creation of a certain proper name according to its inherent derivational model; the correspondence of a particular onymic to the formed linguistic norm. Extra-linguistic factors are the level of linguistic, spiritual and political culture of society and its national consciousness. This influence is most pronounced on two classes of onymic vocabulary — anthroponyms and toponyms, as well as on toponymic derivatives — the names of the inhabitants of the corresponding settlement (katoikononyms) and derived adjectives (adjectonyms). It is specially noted of the three-component anthroponymic formula (first name, patronymic, surname) in modern Ukrainian official speech; the elimination of variation in the declension of Ukrainian surnames of the masculine gender with the possessive suffix **-iv**. It is shown that main means of creating katoikononyms in the Ukrainian language are the suffixes **-и-і** (plural), **-ешь, -к-а** (singular). Possible functioning of parallel catoikononymic forms with suffixes **-и-і (-ешь, -к-а)** й **-ан-и / -ян-и (-ан-ин, -ан-к-а / -ян-ин, -ян-к-а)**. The paper deals with problem of establishing derivational models of adjectonyms and their normalization. The author considers that it is necessary to carefully study the historical patterns of the creation and use of adjectonyms in the Ukrainian language, as well as to take into account local traditions. The destructive impact on the Ukrainian oikononymic space of numerous unmotivated ideological renamings of the Soviet era and artificial formations with a Russian-language structure is analyzed. The author shows that it is necessary to cleanse the Ukrainian oikonomika and urbanonymika of such names.

Keywords: *adjectonyms, anthroponyms, katoikononyms, oikononyms, onymous space, urbanonyms, artificial names (renaming).*